

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΤΟΜΟΣ Ε΄

ΠΑΤΡΑ 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό σημείωμα	10
----------------------------------	----

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΜΕΛΕΤΕΣ

Ειρήνη Αρτέμη, <i>Ἡ ἐπιδαψίλευση τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὁ ρόλος Του πρὶν τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν Ἰσίδωρο τὸν Πηλουσιώτη καὶ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας</i>	12
Драгиша Бојовић, <i>Свети Максим Исповедник у српској средњовековној духовности</i>	45
Јелена Глушац, <i>Аделфати породице Лазаревић у манастиру Светог Пантелејмона на Светој Гори 1395. и 1396. Године</i>	56
Χριστίνα Καψιμαλάκου, <i>Βυζαντινὴ σκέψη καὶ Ἀστρολογία. Πτυχές του Ὀρθολογισμοῦ στον Μιχαήλ Ψελλό</i>	68
Γεώργιος Νεκτάριος Λόης, <i>Το «Μακεδονικό» ζήτημα ἀπὸ πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς στην σερβικὴ ἱστοριογραφία</i>	84
Κωνσταντῖνος Μαντζανάρης, <i>Κατανοώντας τὴ Θεωρία Δραστηριότητας</i>	113
Αναστάσιος Γ. Μαράς, <i>Ὁ Παράδεισος, ἡ Κόλαση καὶ τὰ ἔσχατα κατὰ τὸν ἅγιο Κοσμά τὸν Αἰτωλό (1714-1779)</i>	124
Διάκονος Сава Милин, <i>Орнаментика проповедништва Господа Исуса Христа</i>	147
Αντώνιος Μπιτσάκης, <i>Ὁ πολυδιάστατος ρόλος του εκπαιδευτικοῦ στο σχολεῖο του 21ου αἰῶνα</i>	172
Σπύρος Π. Παναγόπουλος, <i>Μορφές οικονομικῆς οργάνωσης στη Μέση Βυζαντινὴ περίοδο: οἱ περὶ ἐργασίας, πλούτου καὶ πενίας ἀπόψεις του Ἁγίου Ευσταθίου του Κατάφλωρου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (12^{ος} αἰῶνας)</i>	194

Λυδία Πετρίδου, Ώψεις της έννοιας της «πρόνοιας» στον βυζαντινό διανοητή Γεώργιο Παχυμέρη και στον νεοπλατωνικό φιλόσοφο Πρόκλο	206
Александр м. Петровић, НАУКА ЛОГИКЕ И ДИЈАЛЕКТИКА У ИСТОРИЈСКОМ САМОРАЗУМЕВАЊУ. ФИЛОСОФСКИ ПРИСТУП ПОИМАЊУ ЛОГИКЕ ЛЈУБАВИ У ЛИКОВИМА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ	227
Πρωτοπρεσβύτερος Радомир В. Попоић, Цркве и верске заједнице у државама Европске уније - Пример Грчке и Финске	253
Πρωτοπρεσβύτερος Srdjan Simic, Globalisierung des Islams	265
Χρήστος Αθ. Τερέζης, Οντολογικά ζητήματα στον Άγιο Γρηγόριο Νύσσης: Γενική ουσία-ιδιαίτερη ουσία-μία προσέγγιση	285
Jan Zozulak, Ο Μέγας Βασίλειος και αναίρεση αιρετικών διδασκαλιών	336

ΜΕΡΟΣ Β΄

Βιβλιοκρισίες

Γεώργιος Νεκτάριος Αθ. Λόης, Δεληκάρη Αγγελική, Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών κατά τον Μεσαίωνα. Ο ρόλος της ως ενωτικού παράγοντα στην πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία των Σλάβων των Βαλκανίων και του Βυζαντίου [Ελληνισμός και κόσμος των Σλάβων, τόμος 12], Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2014, 322 σελίδες. ISBN: 9789601221878	350
Athanasios Antonopoulos, François Bovon, <i>The Emergence of Christianity. Collected Studies III,</i> Edited by Luke Drane (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013). Pp. 309. WUNT I 319. ISBN 978-3-16-152206-2	354
Του ιδίου, Marianne Meye Thompson, <i>The Incarnate Word: Perspectives on Jesus in the Fourth Gospel</i> (Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 1993). Pp.168. ISBN 978-1565630253	362
Του ιδίου, François Bovon, <i>Luke 2: A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27.</i> Translated by Donald S. Deer. Edited by Helmut Koester (Minneapolis, MN.: Fortress Press, 2013). Pp. xliv and 663. Bibliographies. Indexed. ISBN: 9780800697594	374

Του ιδίου,

Claire Clivaz, Andrew Gregory and David Hamidović, Digital Humanities in Biblical, Early Jewish and Early Christian Studies. In Collaboration with Sara Schultness (Leiden-Boston: Brill, 2014). Pp. 276. ISBN 9789004264328 380

Σπύρος Π. Παναγόπουλος,

The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography. Volume 1: Periods and Places. Edited by STEPHANOS EFTHYMIADIS. Pp. xxiv + 440. (Ashgate Research Companion) Farnham, UK and Burlington, VT: Ashgate, 2011, ISBN 9780754650331 389

Του ιδίου,

The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography. Volume 2: Genres and Contexts. Edited by STEPHANOS EFTHYMIADIS. Pp. xxiv + 512. Farnham, UK and Burlington, VT: Ashgate, 2014, ISBN 978140940951 395

Јелена Глушац

АДЕЛФАТИ ПОРОДИЦЕ ЛАЗАРЕВИЋ
У МОНАСТИРУ СВЕТОГ ПАНТЕЛЕЈМОНА
НА СВЕТОЈ ГОРИ 1395. И 1396. ГОДИНЕ

» *Abstract* «

У раду ће се изложити околности које су довеле до оснивања тридесет аделфата породице Лазаревић у манастиру Светог Пантелејмона. Они су заједно са властелом манастиру оставили значајан прилог у поседима и људству, о чему директно сведоче приложничке повеље које је потписао и патријарх Данило III. Део сачуване повеље игумана Никодима детаљно говори о обавезама манастира према аделфаторима, сведочанство су тешких времена за владарску породицу која је свој опстанак видела у одласку у манастир или његове метохе ван Свете Горе.

Кључне речи: аделфат, кнез Стефан Лазаревић, монахиња Јевгенија, султан Бајазит, Света Гора, игуман Никодим

Jelena Glušac

ADELPHATES OF LAZAREVIĆ FAMILY IN MONASTERY
OF SAINT PANTELEIMON ON MOUNT ATHOS 1395. AND 1396.

» *Summary* «

This article will present circumstances that led to foundation of thirty adelphates of Lazarević family in monastery of Saint Panteleimon. They, together with nobleman have left significant contribution in estates and people, which is directly testified by donation charter signed by patriarch Danilo III. Part of saved charter of prior Nikodim, tells in detail about

monastery's obligations to adelphates, testimony of difficult times for ruling family who saw her survival in retreating in monastery or its grounds outside Mount Athos.

Key words: adelphate, prince Stefan Lazarević, nun Jevgenija, sultan Bayezid, Mount Athos, prior Nikodim

Оснивање аделфата у манастиру Светог Пантелејмона се мора посматрати из више углова, односно треба представити све познате факторе који су довели до овог чина. Они су настали као производ тешког времена, али са друге стране, не смео заборавити ни добре политичке мотиве Лазаревића да се вежу за овај светогорски манастир. Најпре, треба дефинисати појам аделфата. Најједноставније речено, аделфат представља *“давање издржавања од стране манастира лицу које је својим, мање или више уносним поклоном, у имањима или новцу, то себи обезбедило од манастира”*.¹ Процес стварања аделфата је започињао обраћањем ктитора манастиру, документом у којем би навео своје прилоге у земљи, новцу или другим материјалним добрима, као и захтеве које очекује од манастира, који се тичу издржавања и духовних обавеза за живота и после смрти. Уследио би одговор манастира, односно акт потписан од братије на челу са игуманом, који потврђује примљене дарове и прихваћене обавезе. Стога, можемо прихватити тврдњу да се аделфатни односи одређују законом – *„вероватно, обичајним правом које се створило из конкретних услова фиксираних у актима и повељама које стоје са њима у вези”*.²

Из године у годину после Косовске битке, политичка карта Балкана се знатно мењала. Амбициозни султан Бајазит I је ширио границе Османлијскога царства, водећи битке скоро без пораза. Његов успех је био базиран на војној и економској подршци коју је захтевао од Византије и балканских вазала: Стефана Лазаревића, Драгаша, Марка Мрњавчевића, Вука Бранковића и Ђурђа II Старцимировића Балшића. Од њихове оданости према султану зависио им је опстанак, као и

1. М. Живојиновић, *Аделфати у Византији и средњовековној Србији*, ЗРВИ 11, Београд, 1968, 241;

2. В. Мошин, *Акти братских сабора о адрфатима из XIV – XV века*, Богосовље, година XIV, свезак 3 и 4, Београд, 1939, 237;

судбина територија којом су управљали. „Горди и величави“³ султан није трпео неверу својих вазала, односно отпор потчињавању овом односу. Најбољи пример неверног вазала био је Вук Бранковић. После Косовске битке био је најмоћнији српски господар, али не задуго. Године 1392. део његових територија, укључујући и Скопље, био је освојен од Османлија. Немајући куд, Вук је склопио мир и постао султанов вазал. У овим околностима успео је да се још више веже за манастир Хиландар. Прихватио је да плаћа све порезе хиландарских метоха на својој територији, који су требали да припадну Османлијама, док год је жив, односно док се данак Турцима буде плаћао.⁴ Везе породице Бранковић и најзначајнијег српског светогорског манастира су овим поступком још више ојачале. Међутим, његова политика је била сувише самостална и није била у складу са султановим интересима. За кратко време, најмоћнији српски господар је сломљен – његове области султан је освојио и већи део предао кнезу Стефану, док је неверног вазала затамничио.⁵ Неизвесно време је натерало српску владарску породицу и властелу да пронађе сигурна места где би нашли уточиште у случају опасности. На значају је, по овом питању, све више добијао Дубровник, где су се похрањивале вредности и обезбеђивао боравак. Још су 1390. године Дубровчани обећали Вуку Бранковићу и његовој породици да ће их примити и чувати имовину.⁶ Пет година касније, Вук је овде оставио своје сребро и злато,⁷ у вредности од чак 15 хиљада дуката.⁸ Књегиња Милица је имала вредан појас у залогу код неког Марина, који је 1392. године тражила да јој се врати назад или да га овај прода и пошаље новац.⁹ Поред Дубровника, како примећује Р. Грујић, „бивала је и Св. Гора све више уточиште многих,

3. Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, превео Лазар Мирковић, Београд 1989, 90;

4. F. Miklosich, *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii, Vindobonae*, 1858, 222-223; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 459-460;

5. М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, 43;

6. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I-I*, Београд-Сремски Карловци, 1929, бр. 143, 140-142;

7. Исто, бр. 144, 142;

8. М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 43;

9. Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-I*, бр.185, 179-180; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 19;

који су, раније, док су били у власти и моћи, стицали тамо у појединим манастирима, нарочита ктиторска права, богатим даривањем сталне годишње помоћи, у сировом сребру или кованом новцу, а најзад и једнократним откупом, тзв. аделфата или братског дела, потребног за издржавање у манастиру“.¹⁰

Стефан Лазаревић је на сабору 1393. године званично преузео власт и постао кнез.¹¹ Прве године његове владавине, односно последња деценија 14. века, било је време када је требало учврстити свој ауторитет и легитимитет власти на различите начине. То је време када се интезивно градио култ Светога кнеза Лазара, када се ојачавају везе и истичу паралеле са некадашњом владарском породицом светородних Немањића. У том погледу, један од најважнијих континуитета био је однос владарске породице и Српске православне Цркве, који није смео да буде ометен ни услед лоших спољнополитичких дешавања. Ово је подразумевало не само хармоничан однос Цркве и власти унутар државе, већ и постављање владарске породице као главних заштитника и ктитора светогорских манастира. Прве прилоге ка Светој Гори, Лазаревићи су упутили манастирима Хиландару (између 1392. и 1402. године),¹² Лаври Светог Атанасија (1394-1395),¹³ а затим 1395. и велики прилог Светом Пантелејмону.¹⁴ Односи Лазаревића и Хиландара све до првих година следећег века нису били интезивни. Манастир је био више везан за Бранковиће, посебно од тренутка када су прихватили да плаћају њихове порезе 1392. године.¹⁵

Са друге стране, кнез Стефан је требало да се добро уклопи у мегаломанске амбиције султана и учествовати у њима зарад личног и државног опстанка. За разлику од Вука Бранковића, млади кнез се зарад

10. Р. Грујић, *Светогорски азили за српске владаре и властелу после Косовске битке*, ГСНД XI, Скопље, 1937, 65-95;

11. В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, Глас СКА 136, Београд, 1929, 98;

12. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд, 2007, 155-162; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 568-569; С. Новаковић, *Законски споменици*, 458-459; М. Шунца, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру 1392-1396 (?)*, *Стари српски архив, књ. 3*, Београд 2004, 107-123;

13. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 223-228; С. Новаковић, *Законски споменици*, 495-496; Д. Анастасијевић, *Српски архив Лавре Атонске*, *Споменик СКА 56*, Сремски Карловци 1922, 9-10;

14. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 293-313; *Стара српска писма. Из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори, Прилог арх. Леонида*, Гласник СУД 24, Београд 1868, стр. 271-276; С. Новаковић, *Законски споменици*, 571-521;

15. С. Новаковић, *Законски споменици*, 459-460;

државних интереса трудио да верно испуњава своје вазалне дужности. Када је лета 1393. године султан освојио Трновску Бугарску, односно смакнуо свог вазала цара Ивана Шишмана,¹⁶ показао је да ништа не гарантује опстанак вазалних области и да свака сумња на неверство неће проћи некажњено. „Уклањајући локалне династе, он је учинио неколико корака ка стварању империје са централизованом владом у чији су састав улазиле вазалне државе“.¹⁷ Већ крајем исте године, султан је решио да окупи своје вазале.¹⁸ Познати учесници су били византијски цар Манојло II, његов савладар Јован VII, деспот Теодор, кнез Стефан и Константин Драгаш.¹⁹ Прека нарав и срџба Бајазитова замало није одвела у смрт окупљене поданике.²⁰ „Скуп султанових европских поданика у Серу показао се као један од преломних догађаја који је утицао на судбину хришћанских господара са Балкана,“²¹ али и на будућу свест окупљених владара према Османлијама. После оваквог пријема, византијски вазали су одбили послушност султани, што је пропраћено одмаздом – султан је започео дугогодишњу опсаду престонице Цариграда, 1394. године.²² Стефан Лазаревић је и даље остао верни вазал. Не без разлога, Бајазит I је био први султан који је у западним изворима називан „императором“.²³ Ширење граница Османлијског царства је подразумевало доношење одређених фискалних мера које су требале да повећају приходе државне касе. Хришћанска Европа је добила новог непријатеља, озбиљног владара са моћном војском, која такорећи, није знала за пораз.

16. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, бр. 595, 218;

17. Н. Inaldzik, *Osmansko casrtvo – klasično doba 1300-1600*, Beograd 2007, 24;

18. Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on His Brother Theodore*, ed. J Chrysostomides, **Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXVI**, Thessalonika, 1985, 139-140; J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, 1969, 114-118; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, **ЗРВИ 45**, Београд, 2008, 253-266;

19. J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus*, 117; С. Ћирковић, *Године кризе и превирања у Историја српског народа II*, Београд 1982, 53;

М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 261;

20. Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration*, 139-140; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 261;

21. М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 259-260;

22. J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus*, 123, 479-481;

23. Н. Inaldzik, *Osmansko casrtvo – klasično doba*, 86;

Манастир Светог Пантелејмона је био под сталном бригом Немањића и властеле, који су неретко давали значајне поседе. Цар Душан је издао неколико повеља, обогативши манастир селима и повластицама. Године 1348. манастирски посед је добио метохе у области доње Струме, односно четири села: Анцисту, Венекију, Палеокастри и Милкопију.²⁴ Следеће године, цар је прихватио ктиторске обавеза, уз прилагање села Јанчиште са засеоком Жидомиште, цркве Светог Николе, засеока Дубнице, Новосела и Венике, затим села Драгоште, цркве Светог Ђорђа са селом Боимија, виноградом и млином, и села Уљара код Крупишта са уљаником.²⁵ Листу прилога допуњава, право манастира на две стотине венецијанских перпера годишње на дан Светог Ђорђа, затим на исти празник право на двадесет кошница соли из Хрисопоља, као и кућа са породицом у Серезу. Метоси су ослобођени свих великих и малих работа,²⁶ док је братија имала потпуну слободу управљања поседом и право на неометан избор својих игумана и иконома.²⁷ Нови прилог забележен је јануара 1366. године, када је краљ Вукашин у својој канцеларији у Скопљу издао акт којим потврђује дар свог властелина Новака Мрасоровића, село Копривљане са свим правинама и међама, ослобођено од малих и великих работа.²⁸ Новаков дар је исте године потврдио и деспот Јован Угљеша.²⁹ На листу приложника Светог Пантелејмона уписали су се деспот Јован Драгаш са братом Костадином и мајком Јевдокијом.³⁰ У акту из 1377. године, издатом у Струмици, Драгаши су дали пет села: Мокране, Макријево, Зубовце, Борисово и Габрово и две цркве: Богородице Пречисте код села Габрова са целим метохом који је обухватао виноград, земљу, воденицу и људе и на крају, цркву Архангела. Сви даровани поседи су наравно, ослобођени малих и великих работа.³¹ Следеће, 1378. године, Драгаши су издали нову повељу којом су потврдили претходне и додали нове богате прилоге – села и цркве.³²

---

24. С. Новаковић, *Законски споменици*, 504-506;

25. Исто, 506-507;

26. Исто, 507;

27. Исто, 506;

28. Исто, 508-509;

29. Исто, 509-510;

30. Исто, 510-512;

31. Исто, 512;

32. Исто, 512-515;

Између 1380. и 1381. године, налазимо кнеза Лазара као новог заштитника поменутог манастира.³³ Желећи да су приближи блаженству и слави својих претходника, православни кнез Срба и Подунавља, приложио је Спасову цркву у Хвосну, са селима виноградима, воћњацима, воденицама, ливадама и људима. Ослободио је плаћања соћа, градозиданија, плаћања псара и соколара, као и приселица.³⁴ У истом периоду, кнез је издао акт којим потврђује прилог свог зета, челника Мусе.³⁵ Велики челник је приложио неколико села и цркву Светог Николе, за духовни помен своје породице, жене Драгане и синова.³⁶

Следећи акт који је изашао из канцеларије Лазаревића је управо онај који је тема ове расправе. Примерак повеље настао у Новом Брду, јуна 1395. године, представља документ који Лазаревићи – монахиња Евгенија са синовима Стефаном и Вуком, упућују прилог „*помоћнику топлом и избавитељу од скрби*“³⁷, Светом Пантелејмону. Завештање обухвата потврду претходних даровања од стране кнеза Лазара, нове поседе и материјална добра од стране Лазаревића, као и попис прилога властеле. Прецизније речено, владарска кућа је поклонила трг Коприћи, од ког је манастир убирао приход, око осамнаест села, укупно десет људи са кућама из села Болван и градова Крушевца, Лесковца, Прокупља и Новог Брда, 500 грумена соли из села Болван, виноград у Прокупљу, као и цркву Мати Божије у Холгошти. Неколико властеоских породица придружило се Лазаревићима у прилагању својих села са црквама, као и половину прихода од бродарине на Морави.³⁸ Поседи су ослобођени свих дажбина, редом наведених: градозиданија, бигле, повоза, поноса, грађе, војске, подставе, ђеракарства, ловчине, гостопримства, obroка, сасада, приселице и притражице. Такође су били изузети од власти војвода, кефалија, двордржица, челника, односно било ког представника световне власти. Повељу је потписао и патријарх „*свих Срба и Поморја*“ Данило III.³⁹

33. *Из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори*, 256-258; С. Новаковић, *Законски споменици*, 515; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд, 2003, 147-153;

34. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 148;

35. *Из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори*, 259-260; С. Новаковић, *Законски споменици*, 516-517; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 163-170;

36. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 165;

37. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 295;

38. Исто, 295-296;

39. Исто, 296;

Следеће, 1396. године, уследио је акт игумана Никодима, којим је прихваћено и потврђено прилагање Лазаревића са властелом и којим су истакнуте духовне и материјалне обавезе манастира према члановима владарске породице. На претходним странама је већ речено да у процесу куповине аделфата постоје два документа, први од ктитора, тј. потражиоца места и други од манастира који прихвата прилог и испуњава одређене обавезе. Акт игумана Никодима је скоро једини сачувани документ, издат од стране манастира аделфатору. Садржај акта није потпун, први део није остао сачуван, али остале су јако прецизне и детаљне информације о расподели аделфата и свим обавезама манастира према својим ктиторима. Предвиђено је да монахиња Јевгенија и синови кнез Стефан и Вук добију по десет аделфата, односно укупно тридесет. Игуман је претпоставио једну занимљиву ситуацију у овим неизвесним временима с краја 14. века – свађу између браће. „Ако ли буде вражја завист међу господином кнезом Стефаном и међу господином братом му Вуком, и ђаво посеје обично своју злобу међу њима и разделе се,⁴⁰ свако би добио по десет аделфата, док би кнезу припало и лутро. Лутро или бања се налазила на обали, а издржавана је од дела прохода са трга у Копорићу. Браћа су имала своје келије у манастиру, у које су могли поставити монахе по сопственом избору, уколико нису они лично боравили. Ако келије уопште нису користили услед сиромаштва и губитка власти, тј. немогућности доласка на Свету Гору, а пут би их навео да бораве у околини Солуна, Македонији или Малој Азији, манастир је био дужан да их пронађе и исплаћује двадесет литара сребра на годишњем нивоу. Монахиња Јевгенија је своје аделфаторско право могла да искористи на неком од метоха ван Свете Горе. Она је полагала право на десет најбољих кућа и људе који би јој служили. После Јевгенијине смрти, њени аделфати би се расподелили на два једнака дела између њених пет кћери⁴¹ и манастира. Као и мајка, кћери су могле да своје право искористе ван Свете Горе, у Солуну или Струми. Уколико оне остану и без браће, а задесе се у Цариграду, на име укупно једанаест аделфата би добијале десет литара сребра годишње. Ако би Јевгенија надживела своје синове, стекла би право на укупно шест аделфата, по три од сваког, док би осталих четрнаест задржао манастир.

---

40. Исто, 316;

41. М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Београд, 1996;

Духовне обавезе манастира су се односиле на читање молитви и одржавање помена по захтеваном поретку од стране ктитора. За живота, браћи Лазаревић су се сваког уторка служиле службе и параклиси Пречистој Богородици и Светом Пантелејмону.⁴² После њихове смрти, до истека четрдесетог дана, братија је прихватила да обави сто литургија, а до прве годишњице по десет литургија сваке суботе уз служење кољива. После прве годишњице, служили су се уобичајени помени са свим поповима и припремали обеди у трпезарији не само за братију већ и за убоге монахе који би се ту задесили. На задушни дан, суботу, служиле би се три литургије и спремало кољиво, „*догде манастир стоји*“.⁴³ Сличне обавезе манастирска братија је имала за годишњи помен кнеза Лазара: сви су морали присуствовати литургији, манастир је био дужан да обезбеди довољно свећа и кољива за све присутне и дводневну трпезу за убоге монахе.⁴⁴ Средства за вршење помена и припрему хране, братија је добијала од прихода трга Копорићи, у висини од двадесет и пет литара сребра годишње.⁴⁵ Лазаревићи су обавезали манастир да поштује редослед помињања покојних ктитора – одмах после царева, без обзира уколико неко у будућности приложи значајније и вредније поклоне од њихових. Манастир се обавезао да ће испуњавати све договорене обавезе иако дође до губитка њихових метоха као последице осмалијских освајања. Уколико би се братија оглушила о неку наведену обавезу и успротивила се да је изврши, Лазаревићи су слободном вољом могли да одузму и њихове и прилоге кнеза Лазара. Иза овог опширног документа стоји потпис игумана Никодима и још тридесет осам чланова Пантелејмоновог братства који су чинили проигумани, јеклесијарх, старци, духовници, попови, црковници, ђакони, иконом и дохијар.⁴⁶

Закључак

После Косовске битке уследило је неколико тешких и неизвесних

---

42. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 317;

43. Исто, 316;

44. Исто, 318;

45. Исто, 317;

46. Исто, 318;

година за српску државу и владарску породицу Лазаревић. Српска историографија неретко насловљава поглавља која описују овај период речима „године кризе“, „немирно доба“, „доба борбе за наслеђе“. Млади кнез Стефан је био на великим искушењима. Имао је подршку мајке, коју монашка риза није спречавала да обавља политичку улогу и бори се за опстанак своје породице и државе на различитим фронтима. Један од пресудних фактора за препознавање Лазаревића, односно Стефана као наследника српског престола, била је подршка Српске православне Цркве, у чему посебно треба истаћи патријарха Данила III. Породица је стекла сигурну подршку светогорских манастира, који су итекако у овим временима осетили кризу. Значио је сваки вид прилога, како материјалних, тако и непокретних добара. Мотиви којима су се Лазаревићи водили, били су духовне, али и очигледне политичке природе. Веома је било важно наставити континуитет немањићке традиције по овом питању, односно убележити се у редове приложника, одмах после њихових благоверних претходника. Околности су, како смо на претходним странама видели, усмерили прилоге и ка другим циљевима. Њихов циљ није више био давање искључиво ради стицања Царства небеског и спасења, већ осигуравање прибежишта на иоле сигурној светогорској територији и добијање материјалне помоћи услед пада са власти или потпуног осиромашења. Српски владари и народ су добро упознали османлијске султане Мурата и његовог наследника Бајазита. Од 1389. године сви су постали свесни чињенице да се чак ни удружене хришћанске балканске снаге не могу мерити са новом силом. Незауостављива османлијска војска је била у невероватној предности у односу на било коју противничку. Изузетно бројна, добро наоружана и вођена султаном невероватних амбиција и чудне нарави, постала је страх и трепет малим сиромашним државама, које су обично пратиле и несугласице на домаћем терену. Такве околности младом кнезу Стефану и његовој породици, нису дале много избора. Свесни да земљу не могу одбранити и да им живот зависи од воље једног човека, решили су себи да обезбеде оно што би у модерном смислу значио азил. Дали су територије за које се претпостављало да у неком тренутку могу пасти у султанове руке. Игуман манастира Светог Пантелејмона је био свестан врло извесне могућности губитка добара, али очигледно да ситуација није давала много избора. Обе стране су биле принуђене да се ослоне на тренутне могућности и обострану корист прилога докле год је могао бити доступан. Међутим, дешавања

у наредним годинама, умањила су егзистенцијални страх Лазаревића. Кнез Стефан се показао као верни султанов вазал, чија је војна помоћ била пресудна. Стекао је наклоност и поверење свог сизерена и одржавао је све до тренутка када се могао ослободити, бар привремено стега вазалства. Тај значајан тренутак, наступио је после страшног пораза Османлија код Ангоре у лето 1402. године. Наведене промене су довеле до тога да Лазаревићи никада нису искористили своја аделфаторска права ни на метосима, као ни у самом манастиру Светог Пантелејмона.

Акт игумана Никодима је показао да је већ крајем 14. века Света Гора имала поприличног искуства са институцијом аделфата. На такав закључак наводе прецизне формулације обавеза, остављање разних могућности и начина за издржавање ктитора, као и истицање права кнезу Стефану и Вуку да могу у манастиру живети и као световњаци.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

Анастасијевић Драгутин, *Српски архив Лавре Атонске*, **Споменик СКА 56**, Сремски Карловци 1922, 9-16.

Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, превео Лазар Мирковић, Београд, 1989.

Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on His Brother Theodore*, ed. J. Chrysostomides, **Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXVI**, Thessalonika, 1985.

Miklosich Franz, *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Vindobonae, 1858.

Младеновић Александар, *Повеље и писма кнеза Лазара*, Београд, 2003.

Младеновић Александар, *Повеље и писма деспота Стефана Лазаревића*, Београд, 2007.

Новаковић Стојан, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912;

Стара српска писма. Из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори. Прилог архимандрита Леонида, **Гласник СУД, књига 7, свеска XXIV**, Београд, 1868, 231-295.

Стојановић Љубомир, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927.

Стојановић Љубомир, *Старе српске повеље и писма I-1*, Београд-Сремски Карловци, 1929.

Ђоровић Владимир, *Силуан и Данило*, **Глас СКА 136**, Београд, 1929.

Шуица Марко, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру 1392-1396 (?)*, **Стари српски архив**, књ. 3, Београд 2004, 107-123.

Литература:

Barker J. W., *Manuel II Palaeologus (1391-1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, 1969.

Грујић Радослав, *Светогорски азили за српске владаре и властелу после Косовске битке*, **ГСНД XI**, Скопље, 1937, 65-95.

Daničić Đuro, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika VI*, **Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti**, Zagreb.

Живојиновић Мирјана, *Аделфати у Византији и средњовековној Србији*, **ЗРВИ 11**, Београд, 1968, 241-270.

Inaldzik Halil, *Osmansko carstvo – klasično doba 1300-1600*, Београд 2007.

Мошин Владимир, *Акти братских сабора о адрфатима из XIV – XV века*, **Богосовље, година XIV, свезак 3 и 4**, Београд, 1939, 215-238.

Пурковић Миодраг, *Кћери кнеза Лазара*, Београд, 1996.

Спремић Момчило, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994.

Ђирковић Сима, *Године кризе и превирања у Историја српског народа II*, Београд 1982.

Шуица Марко, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, **ЗРВИ 45**, Београд, 2008, 253-266.

